

De Hindoe-Javaanse bronzen Priesterschel uit de collectie Loudon voor het Museum van Aziatische Kunst aangekocht

door F. D. K. BOSCH

De collectie-Loudon werd omstreeks het midden van de vorige eeuw door Mr. A. Loudon, toenmaals ambtenaar ter Algemene Secretarie, later lid en Vice-President in de Raad van Nederlands-Indië, bijeengebracht, waarna zij, nu 35 jaar geleden toen zij in het bezit van Jhr. H. Loudon op Voorlinden te Wassenaar was overgegaan, voor het eerst door Dr. N. J. Krom werd beschreven.¹ Het stuk dat deze beschrijver opviel als bij verre het fraaiste uit de verzameling was een bronzen priesterschel (ghantâ), sindsdien een vaste comparant op exposities van Hindoe-Javanica en herhaaldelijk beschreven, gefotografeerd en gereproduceerd,² met het gevolg dat het allengs een bekendheid heeft gekregen die niet voor die van befaamde bronzen – als de drie-armige lamp uit de voormalige collectie Resink-Wilkens of de grote leeuw-bekroonde klok van de tjandi Kalasan – onderdoet. Het is deze schel die onlangs door een gelukkige aankoop, tezamen met twee andere fraaie stukken uit de collectie, voor ons Museum verworven kon worden, een aanwinst die onder de belangrijkste der laatste jaren moet worden gerekend.

Bij een zo overbekend stuk als het onderhavige zou een beschrijving overbodig kunnen heten, ware het niet dat er enkele details aan voorkomen die aan de aandacht van vroegere beschrijvers zijn ontsnapt en toch niet zonder enig belang zijn. In het ondervolgende leggen we hierop de bijzondere nadruk.

Evenals alle andere bronzen ghanâ's van Hindoe-Javaanse makelij vertoont ons exemplaar duidelijk de drievoudige geleding in lichaam, steel en topstuk, het eerste gedragen door een zestienbladig, de beide andere door een achtbladig lotuskussen. Boven het onderste kussen volgt een stapeling van vijf inspringende, rechte lijsten en daarop een krans van zestien liggende, tegen elkaar aansluitende vajra's, waarboven weer, ter halver hoogte van het klokkelichaam, de rijkversierde middenband is aangebracht. Deze bestaat uit een achttal antefixen, telkens van elkaar door één liggende vajra gescheiden, en verbonden door guirlandes van paarsnoeren, terwijl in de ruimten boven de guirlandes en onder de antefixen respectievelijk ronde en halvemaaanvormige schijfjes zijn aangebracht.

De tweede geleding van de ghanâ, als steel of handvat fungerend, is uit vier, met de achterzijden tegen elkaar aan geplaatste hoofden samengesteld en het is vooral in dit onderdeel dat het meesterschap van de maker zich in volle kracht heeft geopenbaard. Immers, terwijl de vormgeving van het klokkelichaam en het topstuk, hoewel feilloos uitgevoerd, niet uitmunt boven die van zovele andere ghanâ's waaraan grote zorg is besteed, blijkt uit de plastic der koppen eerst recht het vermogen van de Javaanse 'local genius' tot het scheppen van kunst die, met volmaakte beheersing

¹) Ned. Ind. Oud en Nieuw III, 1919, afl. 12, pp. 1-15. ²) N. J. Krom, Inl. tot de Hindoe-Jav. Kunst, 1923, II p. 453, pl. 111; l'Art jav. dans les Musées de Hollande et de Java, Ars Asiatica VIII, 1926, pl. XXIIa; Cat. der Tent. v. Ind. Beeldhouwk., 1922, No. 46, pl. II; Cat. Tent. v. Az. K., 1936, No. 188; Uitg. v. d. Ver. v. Vr. d. Az. K. II, 1923, pl. XVIII; H. F. E. Visser, Asiatic Art, 1948, pl. 211.

Ghanṭā (priesterschel), Hindoe-Javaans, brons, H. 18,5 cm.

vajra (twee rechthoekig gekruiste vajra's), zijnde zoals men weet de emblemen van de vier Jina's (vulgo Dhyānibuddha's) Akshobhya, Ratnasambhava, Amitābha en Amoghasiddha, de beheersers respectievelijk van het Oosten, Zuiden, Westen en Noorden. Deze zelfde emblemen komen voor in de antefixen van een tweetal ghanṭā's uit de Leidse museumcollectie, hetgeen nog nooit de aandacht heeft getrokken evenmin als het feit dat bij een derde exemplaar de acht zogenaamde

van de techniek en in volledige onderwerping aan de overgeleverde normen, aan hare werkstukken een zeer eigen, bijzondere en ondefinieerbare, kortom een Hindoe-Javaanse, schoonheid wist mee te delen.

Elk van het viertal hoofden heeft, mirabile dictu, wijd geopende ogen, in tegenstelling tot de half geopende of in mijmering gesloten ogen van verreweg de meeste Buddha- en Bodhisattva-figuren op Java. De hoofdtooi bestaat uit de gebruikelijke voorhoofdsband, bezet met een vijftal antefixvormige versierselen en daarvan afhangende, het voorhoofd gedeeltelijk bedekkende snoeren en hangers, benevens de eigenlijke kroon die als een koker de hoog opgebonden haartressen omsluit.¹

Ten slotte is er de vajra als topstuk, gevormd uit een viertal sikkelvormige, vinnig gekromde en gepunte klauwen die, in een krans geplaatst, een pyramidevormig, viervlakkig en onversierd gelaten middenstuk omgeven. De 'klauwen' ontspringen uit krullerig lofwerk en dragen bladornament op de binnenzijde van de gekromde vlakken terwijl op de naar buiten gekeerde ribbe vlamornament is aangebracht.

In het bovenstaande werd nog geen melding gemaakt van een eigenaardigheid die onze ghanṭā met slechts enkele andere exemplaren gemeen heeft en die onze aandacht alleszins waard is. Het is dat in het hart van vier kruisgewijze tegenover elkaar geplaatste antefixen van de middenband minuscule afbeeldingen van emblemen zijn aangebracht, te weten een vajra, een juweel, een lotusbloem en een viçva-

¹) De ūrnā waarvan in vorige beschrijvingen sprake is is in werkelijkheid niet aanwezig. Wat hiervoor werd aangezien is de paarl aan het uiteinde van de van de voorhoofdband afhangende pendeloque.

gelukbrengende tekens zijn aangebracht, en in een vierde exemplaar deze tekens door die van de acht Windstreekhoeders zijn vervangen¹.

Om twee redenen is het hier opgemerkte verschijnsel van belang. Waar de drie genoemde embleemreeksen, hoe schijnbaar heterogeen ook van aard, alle gelijkelijk bestemd zijn om de vier of acht windstreken te markeren, is het duidelijk dat bij hun aanbrenging aan de ghanâ de bedoeling heeft voorgezeten om aan dit voorwerp een cosmisch-symbolische betekenis te verlenen. Anderszijds is er de omstandigheid dat het viertal emblemen van onze schel sporadisch ook aan Nepalese stûpa's wordt aangetroffen, hier echter niet in antefixen geplaatst, doch in ondiep reliëf aangebracht op de vier vlakken van het bouwdeel dat de het stûpalichaam bekronende kubus (harmikâ) van de pyramide van zonnescermen (chattrâvali) scheidt. (afb. p. 14) Behalve door deze emblemen zijn de Jina's, ten overvloede mag men wel zeggen, nog eens lijfelijk voorgesteld en wel in de vorm van vier beelden, opgesteld onder het stûpa-lichaam en dit gevaarte als het ware torsend, terwijl de vijfde Jina, Vairocana, die in het zenith pleegt te zetelen en met wiens plaatsing men blijkbaar niet goed raad heeft geweten, in het Oosten ter rechterzijde van Akshobhya is neergezet.

De aanwezigheid nu van deze vijfde Jina aan de Nepalese stûpa kan wellicht een vingerwijzing geven voor de verklaring van het viertal hoofden van onze schel. Waar toch in Nepal deze aanwezigheid blijkbaar als een noodzakelijkheid is gevoeld, en waar ook op Java het kwartet der Jina's van de vier windstreken – bij onze schel door de hun toebehorende emblemen gerepresenteerd – bijna steeds door een vijfde wordt gecompleteerd die de plaats in het centrum of in het zenith inneemt, ligt het voor de hand te veronderstellen dat aan onze ghanâ ook een vijfde godheid met de rang van hoogste Jina op de hem toekomende plaats – dit wil zeggen boven de emblemen, dus op het klanklichaam der schel – aanwezig is, doch hier niet in de vorm van een embleem voorgesteld, maar door de vier hoofden vertegenwoordigd. Welke godheid nu voldoet aan de drieledige voorwaarde dat hij vierhoofdig is, tot het met vorstelijke hoofdtooi toegeruste Bodhisattva-type behoort, en tevens bij voorkomende gelegenheden als vijfde en hoogste god boven het viertal Jina's zetelt? Van Vairocana, die het eerst voor identificatie met deze onbekende in aanmerking komt, is geen vierhoofdige vorm bekend, bovendien wordt hij bijna steeds als Buddha uitgebeeld, dus zonder de Bodhisattva-tooi die juist zo'n opvallend kenmerk der vier hoofden is. Voorts zou kunnen worden gedacht aan de bijzondere verschijningsvorm van Avalokiteçvara: Samantamukha 'die rondom aangezichten heeft' en van wie, naar Paul Mus heeft betoogd, de vier hoofden, in vijftigvoudige herhaling, aan de torens van de Bayon-tempel te Angkor zijn afgebeeld.² Doch ook hier doet zich een

¹) Op het voorkomen van emblemen aan deze ghanâ's, evenals aan de hierna te noemen Nepalese stûpa's, werd ik door de Conservator van het Rijksmuseum v. Volkenk., Dr. P. H. Pott, attent gemaakt. Voorzover de millimeterhoge figuurtjes herkenning toelaten zijn het bij het mus. ex. No. 1403/1671 de – elders op Java niet voorkomende – 'gelukbrengende voorwerpen' of ashtamangalâni: zonnescerm, twee vissen, schelp, lotus, kruik, geluksdiagram, rad en vaan (voor de betekenis van deze voorwerpen in de Tibetaanse eredienst zie P. H. Pott, *Yoga en Yantra*, 1946, p. 58 e.v.) en bij No. 1403/2442 de emblemen van de acht windstreekhoeders of Lokapâla's (op Bali nawadewata of nawasanga geheten): vajra, wierookvat, staf, knots, slangomwonden pijl, vaan, scepter en drietand (H. T. Damsté, *Oudh. Versl.* 1922, pp. 72–78; B. M. Goslings, *Gedenkschr. Kon. Inst.* 1926, pp. 200–218). Het is zeer opmerkelijk dat bij onze schel in drie van de vier antefixen, zich bevindende tussen de boven in de tekst genoemde, eveneens emblemen zijn aangebracht. Hiervan konden met vrij grote zekerheid worden herkend een liggende schelp en een lingga in yoni (van het model voorkomende aan het Çiva-beeld afgeb. TBG 79, p. 85) terwijl het derde figuurtje een vliegende vogel (Garuda?) zou kunnen voorstellen en het vierde antefix een onversierd hartschildje vertoont. Wat deze tekens, die voorzover bekend geen reeks vormen en zich niet in de groep der Jina-emblemen laten inpassen, te betekenen kunnen hebben blijft voorshands een groot raadsel. ²) *Le symbolisme à Angkor Thom. Le 'Grand Miracle' de Bayon, Ac. des Inscr. et Belles Lettres* 1936, pp. 57–58; *Angkor in the Time of Jayavarman VII, Ind. Art and Letters, N.S.*, 1937, pp. 65–75.

ernstig bezwaar gelden: in het systeem der Jina's hoort de genoemde Lokeçvara niet thuis, nog afgezien van de bedenking dat er geen vierhoofdig aspect van deze god bekend is. Rest nog de keuze uit twee andere mogelijkheden: Vajrasattva zou kunnen zijn bedoeld voor wie pleit dat hij gewoonlijk als Bodhisattva en soms ook vierhoofdig wordt voorgesteld, terwijl hij in het systeem, zoals het te Barabudur voorkomt, een plaats boven de Jina's inneemt.¹ Veel groter echter is de kans dat de eer van te zijn uitgebeeld aan een ander toekomt: aan de in de gehele Mahâyânistische wereld in hoog aanzien staande Bodhisattva Mañjuçrî die in zijn bijzondere verschijningsvorm genaamd Dharmadhātu Vâgiçvara vierhoofdig wordt voorgesteld.² Niet alleen verdient deze god de voorkeur omdat hij op Java bekend is geweest als hoofdgod van de door de bekende bronsgroep van Ngandjuk gerepresenteerde mandala waarin de Jina's een voorname plaats innemen, maar vooral ook omdat niemand zozeer in aanmerking komt om de plaats op het klanklichaam der ghañtâ te bezetten als Vâgiçvara die als 'Heer van de Klank', als Heer ook van de Stem die de Goede Leer verkondigt, daar thuis behoort en op geen passender wijze kon zijn uitgebeeld als toegerust met vier aangezichten, symboliserend de vier windstreken waarnaar hij zijn machtig stemgeluid laat uitgaan.

Over de cosmisch-symbolische betekenis van de ghañtâ waarop in het voorafgaande reeds in het voorbijgaan werd gewezen, zou nog veel zijn op te merken³, doch het bestek van deze bespreking dwingt tot beperking. Trouwens, al zouden we in de symbolische verklaring geheel of gedeeltelijk slagen – een twijfelachtig punt – dan nog zou de ghañtâ een dood ding voor ons blijven zo we de verbeelding niet te hulp zouden kunnen roepen om ons het voorwerp voor ogen te brengen in de functie die het eertijds in het priesterlijke ritueel heeft vervuld. Dit nu wordt ons mogelijk gemaakt door de omstandigheid dat in de landen met een Buddhisme, nauw verwant aan dat van het op Java beleden Mantrayâna – Nepal, Tibet, Bali –, de ghañtâ nog heden ten dage in het ritueel een onmisbaar object vormt en daar ongetwijfeld thans nog dezelfde diensten bewijst als op het Java van tien eeuwen her. Zo zullen we ons een Hindoe-Javaans priester moeten voorstellen – een opperpriester ongetwijfeld, gezien de schoonheid en kostbaarheid van ons stuk – die de vajra-bekroonde, vierhoofdige ghañtâ heeft gehanteerd bij het volbrengen van de riten, ceremoniën en inwijdingen waarbij zijn priesterlijke hulp en bijstand werd vereist. Wanneer hij dan, onder het prevelen van magisch krachtige mantra's, met de rechterhand de vajra omklemde en met de linker de schel in beweging bracht, aldus de symbolen van het mannelijk en het vrouwelijk element in de schepping in polaire tegenstelling tot elkaar brengend om ze straks, door het kruisen der armen, symbolisch tot eenheid te brengen en in elkaar te doen opgaan, dan was hij, de priester, uit kracht van deze rite, gelijk geworden aan de hoogste godheid, in wie alle polariteit in een hogere eenheid was opgeheven, ten teken van welke goddelijke waardigheid hij zich de uiterlijke kentekenen van deze godheid aanlegde. Waar dus aan de ghañtâ als instrument ter bewerkstelling van de eenwording van de twee tegenpolen in de schepping een cosmische betekenis eigen was, is het geenszins te verwonderen dat deze betekenis, door het aanbrengen van het viertal cosmische emblemen op de middenband van het voorwerp, op hoogst zinrijke wijze tot uitdrukking is gebracht.

1) A. Getty, *The Gods of Northern Buddh.*, p. 5. 2) A. Grünwedel, *Mythol. des Buddh. in Tibet u. der Mongolei*, p. 138, 140, 210; A. Foucher, *Et. sur l'iconogr. bouddh. de l'Inde I*, p. 119, II p. 18, 46; Getty, *loc. cit.*, p. 95, 99. 3) Over de algemene aspecten van de symboliek van de ghañtâ zie mijn *Gouden Kiem*, p. 274, over de vierhoofdige god, *ibid.* pp. 242-245 en pl. 66, en over het vajra-topstuk mijn 'De God met den Paardekop', *Tijdschr. Bat. Gen.* 67, pp. 124-153.